

Artistieke vervalsing, een aantal gedachten

Kopie en in de stijl van...

Als het gaat om artistieke vervalsing, dan denk ik aan:

- 1 *de directe kopie*, bijvoorbeeld een precies nagemaakt schilderij waarbij de maker signeert met de handtekening van de kunstenaar van het oorspronkelijke schilderij;
- 2 een schilderij van kunstenaar X *in de stijl van* een kunstenaar Y, waarbij kunstenaar X tevens signeert met de naam van kunstenaar Y.

In deze gevallen word je voor de gek gehouden. Je denkt te maken te hebben met een oorspronkelijk werk, bijvoorbeeld van [Johannes Vermeer](#), terwijl het in werkelijkheid een schilderij van de vervalser [Han van Meegeren](#) is. Een vervalsing schaadt het vertrouwen in de echtheid van oorspronkelijke werken, bijvoorbeeld de schilderijen van Vermeer. De vervalsing kan mooi zijn, maar toch word je afgeleid door de wetenschap dat het een vervalsing is. De bedoeling van een oorspronkelijk kunstenaar met zijn werk is toch heel anders dan van een vervalser. De oorspronkelijke kunstenaar, en daarmee bedoel ik dus de kunstenaar die het echte werk heeft gemaakt, heeft met een heel andere intentie zijn werk gemaakt dan de vervalser. De oorspronkelijke kunstenaar heeft naar nieuwe vormen, zegswijzen, manieren van uitdrukken, materiaalgebruik enzovoort gezocht. De vervalser kopieert slechts. Hij hoeft niets van zijn eigen creatieve geest te gebruiken, geen initiatief te nemen om zelf iets oorspronkelijks te bedenken.

[Wil je onder de indruk raken van Johannes Vermeer, een oorspronkelijk kunstenaar met voor zijn tijd vernieuwende ideeën, kijk dan naar *The Master of Light* (YouTube, 57 minuten)]

Verder zijn er natuurlijk vele twijfelgevallen, maar waar het mij vooral om gaat bij een oorspronkelijk kunstwerk is de creativiteit en originaliteit die het effect zijn van een eigen zoektocht naar vorm, plus de plaats die de kunstenaar inneemt in de kunstgeschiedenis, haar bewustzijn daarvan, het zich verhouden tot haar voorgangers. Dat laatste zie ik ook bij Dumas' *Against History*. Een werk dat juist interessanter wordt als je *La Mort de Marat* van Jacques-Louis David ernaast ziet.

[afbeelding dumas][afbeelding David]

Literatuur

Bij artistieke vervalsing gaat het meestal over beeldend werk, maar in de literatuur komt het ook veel voor: plagiaat. Een heel mooi voorbeeld van plagiaat vond ik in *Het naakte schrijven* van Nirav

Christophe. Hij heeft een scène geschreven en daarbij aangetekend waar hij de diverse zinnen vandaan heeft. Dat gaat als volgt, met tussen haakjes steeds vermeld waar de zin vandaan komt:

Astrid:

Ik wist het wel (Deze zin is de laatste zin uit De Theatermaker van Thomas Bernhard)

De tijd gaat voorbij

en we zullen voor altijd verdwijnen (De laatste zinnen uit Drie zusters van Tsjechov)

Ik wilde geen tekendocent worden

maar ik ben het toch geworden

Alles loopt altijd anders dan je denkt (Drie zusters)

Enzovoort.

Een ander voorbeeld van plagiaat is het verwijt aan Adriaan van Dis over zijn boek *Een barbaar in China*, dat hij een stukje tekst uit *From Heaven Lake: Travels Through Sinkiang and Tibet* van de Indiase auteur Vikram Seth letterlijk had overgenomen (voor meer info hierover: [de Volkskrant](#)). Wat moet je met dit soort zaken? Als ik die scène van Christophe lees met daarbij aangegeven waar die zin vandaan kwam, dan bekruipt me het gevoel dat je nooit meer iets origineels kan zeggen. Het is natuurlijk ook al vaak gezegd: het gaat er niet om wát je zegt/schrijft, maar hóe je dat doet, je moet er je eigen interpretatie in leggen. Bij Christophe zou ik zeggen: je eigen mix maken van bestaande teksten. Uit die mix komt dan toch weer een oorspronkelijke scène en uiteindelijk een heel nieuw toneelstuk. Bij Van Dis begrijp ik het bezwaar tegen zijn plagiaat wel en niet. Het is letterlijk overgenomen, dus in feite had hij aan bronvermelding moeten doen. Aan de andere kant is het stukje tekst ingebed in een geheel eigen creatie, dus is het dan niet vergelijkbaar met bijvoorbeeld Dumas' 'Against History' of al die kunstwerken waarbij een voorgaand kunstwerk tot inspiratie heeft gediend voor het eigen oorspronkelijke werk. Ik weet niet precies wat Van Dis met dat stukje 'gestolen' tekst heeft gedaan, of zijn boek eromheen is opgebouwd, of dat het toevallig paste op een bepaalde plaats in zijn werk. Zou dat uitmaken? Of het heeft gediend als inspiratiebron voor een werk of als wat zinnen is geplaatst daar waar hij het gepast vond?

Een grappige extreme vorm van 'plagiaat' is beschreven in een artikel van de satirische nieuwssite [De Speld](#): *Van Dale: 'Leon de Winter pleegde plagiaat'; Woordenboekuitgever klaagt succesauteur aan.*

Onzin natuurlijk, maar het belicht heel mooi het probleem van plagiaat.

Twee filosofen hebben interessante dingen gezegd over artistieke vervalsing, Alfred Lessing en Dennis Dutton. Hieronder geef ik hun visie weer.

Lessing

Volgens [Alfred Lessing](#) (*What is wrong with a forgery?*) heeft echtheid of vervalsing weinig of niets van doen met een esthetisch oordeel of kritiek en is echtheid versus vervalsing niets anders dan één van de vele non-esthetische oordeelsnormen (zoals historische, biografische, economische, sociologische, psychologische). Lessing ziet wel het belang van achtergrondinformatie bij het waarderen van een kunstwerk, zoals de leeftijd van de kunstenaar toen hij het werk maakte, politieke situatie in die tijd, plaats van creatie, gebruikte materialen, stilistische invloeden, psychologische toestand van de kunstenaar en zijn doel bij het schilderen. Maar hij vindt niet dat deze informatie de essentie van het kunstwerk is of van de esthetische ervaring die het veroorzaakt. Als je weet dat een schilderij een vervalsing is, dan is dat volgens Lessing een feit *over* het schilderij dat volkomen staat losstaat van het schilderij als een object van esthetische overpeinzing. Als je valsheid beschouwd als een moreel of wettelijk normatief concept, dan is een vervalst schilderij altijd moreel aanstootgevend, aldus Lessing. Het brengt *bedrog* met zich mee. In het geval van *De Discipelen* (of *Emmaüsgangers*) van Van Meegeren gaat het om bewust bedrog.

[afbeelding]

Maar de gevoelde belediging bij een vervalsing gaat volgens Lessing niet zozeer over moraliteit of esthetica. Het gaat over kunst. En dan in het bijzonder over de creatieve/scheppende kunst, niet zozeer de podiumkunsten waar het concept vervalsing volgens Lessing niet van toepassing lijkt te zijn. Hij ziet een tweeledigheid: *creativiteit of originaliteit* aan de ene kant en *reproductie en techniek* aan de andere. In alle kunsten zie je originaliteit en techniek. Een amateur kan een origineel portret schilderen dat elke vorm van technische vaardigheid mist, dit is totaal geen vervalsing. Een technisch uitmuntende kopie, bijvoorbeeld een tekening van Rembrandt, kan elke originaliteit missen, dit is een excellente vervalsing. Tussen deze twee extreme gevallen, aldus Lessing, liggen alle toegestane voorstellingen en kunstwerken.

Volgens Lessing is dan vervalsing een concept dat alleen door verwijzing naar het concept originaliteit betekenisvol gemaakt kan worden, en aldus alleen verwijst naar kunst gezien als creatieve/scheppende activiteit en niet als reproductieve of technische.

Een origineel kunstwerk is volgens Lessing bijzonder, heeft individualiteit, fantasierijke nieuwigheid of spontaniteit (wat gespecificeerd kan worden in formele of technische termen als compositie, balans, kleurintensiteit, perspectief, harmonie, ritme, tempo, textuur, rijm, alliteratie, spanning, karakter, plot, structuur, keuze van materie) en heeft geweldige artistieke volbrenging (vrijheid van beweging, diepzinnigheid, durf, nieuw, voortreffelijke uitvoering).

Echter, een vervalsing als *De Discipelen* kan niet gedefinieerd worden aan de hand van deze soorten originaliteit. Óf de vervalsing bezit het soort originaliteit, óf het soort originaliteit is ook in veel echte kunstwerken afwezig (bijv. geweldige artistieke volbrenging).

Al dit soort originaliteit kan niet ontken worden bij een vervalsing of de vervalsing kan niet gedefinieerd worden aan de hand van het ontbreken van deze originaliteit, omdat dit in veel toegestane kunstwerken bestaat.

Als laatste noemt Lessing *originaliteit in de zin van artistieke nieuwigheid en volbrenging van de totaliteit van artistieke producten van een persoon of een school*. Het gaat dan niet om een bepaald kunstwerk. Deze betekenis van originaliteit hangt (overigens net als de andere soorten originaliteit) af van de historische context waarin je de volbrenging van een kunstenaar of periode beschouwt en plaatst, aldus Lessing. Vermeer zijn gevoel voor vormgeving, zijn gebruik van heldere kleuren, zijn techniek licht te schilderen, zijn origineel in zijn werk, omdat dit nog niet eerder was vertoond in de geschiedenis. Volgens Lessing kun je met deze betekenis van originaliteit ook typische voorbeelden van een stijl aangeven of de beweging waartoe een kunstwerk behoort. Dus bepaalde schilderijen van Vermeer zijn origineel, omdat in deze schilderijen de eerder genoemde kenmerken te herkennen zijn die zo typisch zijn voor Vermeer zijn werk als geheel.

De Discipelen mist de laatstgenoemde soort originaliteit en is daarmee vals. *De Discipelen* is in zijn historische context, de twintigste eeuw, niet origineel. Het presenteert niets nieuws of creatiefs/scheppends in de kunstgeschiedenis, ook al kan het net zo mooi zijn als de echte schilderijen van Vermeer. Vermeer is volgens Lessing geweldig omdat hij mooie schilderijen maakte, plus het feit dat hij bepaalde schilderijen maakte *in een bepaalde tijd in de geschiedenis en ontwikkeling van de kunst*. Zijn kunst representeert een echte scheppende volbrenging in de geschiedenis van de kunst. Het is niet alleen het werk van een goed vakman of technicus, maar ook van een creatief genie. Van Meegeren bezat alleen vakmanschap of techniek.

Dutton

Volgens [Dennis Dutton](#) (*Artistic crimes*) heeft elk kunstwerk – van schilderij, muziekkuitvoering tot het voorlezen van een gedicht – het element van uitvoeren in zich. Hij ziet, in tegenstelling tot Lessing, geen verschil tussen de scheppende/creatieve kunst en podiumkunst. In kunsten als dans valt het waarnemen van het object samen met de uitvoering. Bij schilderen kan het object van waarneming begrepen worden als de representatie van een menselijke uitvoering. In feite is het concept uitvoering intrinsiek aan onze hele notie van kunst, aldus Dutton. Elk kunstwerk is volgens hem een artefact, het product van menselijke vaardigheden en technieken. En dat laatste is precies wat het publiek waardeert.

Volgens Dutton waarderen wij een object anders als we weten dat het bijvoorbeeld een primitief artefact is óf een toevallig natuurproduct. Een toevallig natuurproduct kan nog wel beschreven

worden in termen van eigenschappen die aangeven dat het object aangenaam gevormd is, maar niet meer in termen van predikaten die impliceren dat het mooi bewerkt is.

Dutton omschrijft vervalsing als een artefact van een persoon dat met opzet is toegeschreven aan een ander, meestal met het doel ervan te profiteren. Wat mis is met vervalsingen, aldus Dutton, is dat ze niet alleen de oorsprong verkeerd toeschrijven. Omdat zij de oorsprong verkeerd toeschrijven, *stellen ze de prestatie/volbrenging verkeerd voor*. Volgens Dutton is het essentieel dat vervalsingen begrepen worden als een subset van een grotere klasse van verkeerd voorgestelde artistieke uitvoeringen. Aangezien Dutton alle kunst ziet als uitvoering, of de kunst in kwestie nu 'uitvoerend' wordt genoemd of niet, ziet hij altijd de mogelijkheid dat de oorsprong van de prestatie/volbrenging van de uitvoering verkeerd voorgesteld en verkeerd begrepen kan worden. Dutton hecht er veel belang aan dat kunstwerken behandeld worden als een menselijke volbrenging/prestatie. Volgens hem wordt het concept kunst a-priori aan bepaalde essentiële eigenschappen gevormd, eigenschappen die hij niet noemt behalve verwijzing naar oorsprong en volbrenging. Theoretici die beweren dat het voor waardering niet uit moet maken of een werk vervalst is of niet, dagen volgens Dutton niet alleen een paar gekoesterde culturele overtuigingen uit over wat belangrijk is in kunst, zij vallen het idee van kunst zelf aan. Hij beweert dat een deel van wat ons begrip van kunstwerken samenstelt, het vatten omvat van welk soort prestatie het werk zelf representeert. We kunnen een kunstwerk niet begrijpen zonder enige notie van zijn oorsprong, wie het gemaakt heeft, de context waarbinnen de kunstenaar werkte, enzovoort. Dutton benadrukt hierbij dat onze belangstelling voor oorsprong, in de mogelijkheid of actualiteit van menselijke prestatie, altijd hand in hand gaat met onze belangstelling voor het kunstwerk als visueel, verbaal of aurale oppervlakte.

Het concept originaliteit wil Dutton het liefst vermijden, want wat is origineel en wat is vervalst? Elke door Van Meegeren gemaakte Vermeer is een originele Van Meegeren en is in die zin een origineel kunstwerk. Dat is nu precies waarom volgens Dutton het concept originaliteit niet veel waard is. Hij beweert dat een artistieke uitvoering volkomen origineel kan zijn en tegelijkertijd net als een vervalsing verkeerd gerepresenteerd kan worden in termen van zijn actuele volbrenging.

Het concept originaliteit benadrukt het belang van de oorsprong van een kunstwerk: wat ons volgens Dutton deels stoort aan het geval Van Meegeren is dat de esthetisch betekenisvolle aspecten van de schilderijen hun oorsprong niet hadden bij Vermeer, maar bij een kunstenaar die honderden jaren later leefde. In die zin kunnen de vervalsingen van Van Meegeren 'niet origineel' genoemd worden, hoewel ze originele Van Meegerens zijn, want ze hebben speciale waardevolle elementen die niet oorspronkelijk bij Vermeer hoorden.

Dus Dutton ziet liever niet vervalst tegenover origineel staan maar: *juist voorgestelde artistieke uitvoering* tegenover *onjuist voorgestelde artistieke uitvoering*.

Als we erachter komen dat het soort volbrenging van een kunstobject totaal verkeerd voorgesteld is aan ons (een vervalsing dus), dan zijn wij volgens Dutton niet achter een nieuw feit gekomen over een bekend object van esthetische belangstelling. Integendeel, voorzover zijn positie als kunstwerk betreft is het niet langer hetzelfde object.

Na deze mooie woorden van Lessing en Dutton nog even een laatste puntje: kun je ook een muziekstuk vervalsen? Uit discussies daarover met collega-esthetici (die aanmerkelijk meer van muziek weten dan ik) blijkt meestal dat je het notenschrift kun je niet vervalsen. Wat je wel kunt vervalsen is de uiteindelijke uitvoering van een muziekstuk. Als ik Reinbert de Leeuw nadoe/kopieer in zijn interpretaties van Satie, dan vervals ik het werk van Reinbert de Leeuw. Hierover is vast nog veel meer te zeggen, maar als niet-muziekenner houd ik het hierbij.

Wat, tot slot, tijdens discussie wel opvalt is dat we het meestal hebben over een *kopie* als we iets duidelijk willen maken over vervalsing. Vervalsen is blijkbaar het meest duidelijk aan te geven als er sprake is van een directe kopie. En dus de non-creativiteit/non-originaliteit van de kopieerder.